

Batthyány I. Ádám és köre.
Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2013. 335 oldal

ISBN 978-963-308-152-5

A kötetet bemutatja: Póka Ágnes

Az utóbbi években öröndetesen megnőtt a Batthyány I. Ádámmal és udvarával foglalkozó kutatók száma, aminek köszönhetően egyre több aspektusból, egyre szélesebb forrásbázis alapján vizsgálják a történészek a főurat és udvarát. A kutatásokban élen jár a Pázmány Péter Tudományegyetem, amely a szóban forgó kötet alapjául szolgáló konferenciát is megrendezte J. Újváry Zsuzsa szervezésével 2010. november 25–26-án a főúr születésének 400. évfordulója alkalmából („Batthyány I. Ádám és köre”. Konferencia a 400 éve született Batthyány I. Ádám dunántúli főkapitány tiszteletére.). Jelen kötet az itt elhangzott előadások alapján készült tanulmányokat gyűjti egy csokorba. Az anyag négy tematikus csoportba rendeződik: az első a Batthyány család levéltárával, a második a dunántúli végvidék működésével és Batthyány Ádám szerepével, a harmadik a főúr személyiségével, az utolsó pedig udvartartásával és tágabb környezetével foglalkozik. Mindehhez J. Újváry Zsuzsa írt bevezető tanulmányt a Batthyány család történetéről, amelyben a középkori kezdetektől egészen Batthyány I. Ádámig tekinti át a família históriájának fordulópontjait a fontosabb szakirodalom alapján.

A kötet első része *A Batthyányak levéltára, hagyatéka* címet viseli. A benne szereplő két tanulmány a Batthyány-levéltár két részével foglalkozik: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárába és a körmen di Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeumba került anyagot mutatja be. Az első tanulmányban Zimányi Vera az iratok sorsát tekinti át a második világháborútól az 1960-as évekig. A munkát rendkívül élményszerűvé teszik a szerző személyes tapasztalatai, valamint a korabeli jegyzőkönyvekből merített idézetek az orosz katonák által véghez vitt pusztításról és a lakosság iratmentő tevékenységéről.

Ezután Móricz Péter a Batthyány-levéltár kevésbé ismert, a Batthyány-Strattmann múzeumba került részének fontosabb iratcsoportjait mutatja be, amelyek a helyiek iratmentő tevékenysége nyomán kerültek ide a második világháború után. Azért is érdemes felhívni a figyelmet erre az irategyüttesre, mert ez az anyagrész szerves egységet alkot az Országos Levéltárban őrzött anyaggal.

A második nagyobb tematikai egység a dunántúli végvidék működésével és Batthyány Ádám főkapitányságával foglalkozik. Pálffy Géza nyitó tanulmányában azt mutatja be, hogyan vállalt egyre nagyobb részt a Batthyány család a török elleni védekezésben: a XV. században jelentős szlavóniai birtokokat szereztek, amelyek folyamatos török fenyegetettség alatt álltak, ezért a családtagok egyre magasabb katonai méltóságokat vállaltak a terület védelmében. Az igen alapos tanulmány az egyes családtagok karrierjén kívül társadalmi emelkedésüket, a Habsburg Birodalomba történő beilleszkedésüket és a történelmi kontextust is bemutatja. Függelékben közli Batthyány két főkapitányi utasítását (1634, 1637).

Czigány István a Kanizsával szembeni végvidék katonaságának társadalmi összetételét vizsgálja Batthyány I. Ádám korában: bemutatja főúr alatt szolgáló császári, királyi és földesúri katonaságot, amely képes volt hathatós védelmet nyújtani a török végvári katonasággal szemben, és erőegyensúlyt biztosított a térségben.

Hegy Klára tanulmánya segítségével átpillantunk a török–magyar határvidék másik oldalára: a végváriakkal farkasszemet néző dunántúli török haderőt mutatja be a XVII. század első felében. A szerző a zsoldlisták, egy 1618-as kinevezési okmány és a katonák fizetését dokumentáló kincstári elszámolások alapján megkísérli felbecsülni, hogy mennyi katona szolgált a végvár vonal egyes szakaszain.

Sebestyén Hajnalka a végvári katonák egy speciális csoportjáról, az Órség székely katonaparasztojairól ír munkájában. Válogatott szakirodalom alapján összefoglalja, hogy a területen élő székelyek a középkortól kezdve saját önkormányzattal rendelkeztek, amelyért cserébe katonai szolgálattal tartoztak. Saját kutatása az Órség lélekszámának vizsgálata az összeírások és a kérvény-kivonatok alapján. Mivel utóbbiakban a vizsgált személyeknek csak mintegy negyede szerepel, ez a forráscsoport nem a legszerencsésebb a probléma vizsgálatára. Az özvegyek aránya is mellékes a tanulmány fő témájához képest. A tanulmányban – a gépelési hibák mellett – több értelmetlen mondat is található, például: „1648-ben (!) 2168 fő élt Pankasz nélkül, mert ott nem készült összeírás.” (103. p.).

Illik Péter munkájában török szpáhik válogatott levelein keresztül mutatja be a rabkereskedelem és a sarcolás gyakorlatát. A levelek íróiról és címzettjeiről nem ad meg érdemi adatokat a forráshiányra hivatkozva, noha a lábjegyzet szerint csak a kártételi listákban kereste őket. Mindenképpen érdemes a szakirodalomban és más forrástípusokban is kutakodni. A leveleket több alkalommal is teljes egészében közli a főszerzőben, majd elemzést fűz hozzájuk. Véleményem szerint szerencsésebb lett volna a levelek szövegét a tanulmány végén, függelékben közölni, amint a kötet többi szerzője is tette. A szerző hivatkozásainak tanúsága szerint csak a Batthyány-levéltár török iratait használta fel, pedig a misszilisek között is számos török tiszt levele található meg. A kártételi listák alapján megvizsgálja, hogy mennyire kellett komolyan venni a törökök fenyegetéseit, és arra a következtetésre jut, hogy ajánlatos volt. Eredményei alátámasztják a török rabokkal kapcsolatos eddigi ismereteinket, amelyeket Varga J. János kutatásai alapoztak meg.

A harmadik nagyobb tematikus egység Batthyány Ádám személyiségevel foglalkozik. Az első tanulmányban J. Újváry Zsuzsa a főúr vitézi ethoszáról ír. Batthyány dunántúli kerületi főkapitányi kinevezésétől nem hiába remélt aktívabb fellépést a végvárak katonanépe: Batthyány vezetésével már nemcsak védekeztek, hanem rendszeresen portyáztak is a török területeken. Ennek okaként a szerző a családi hagyományt és Batthyány személyes vitézségét említi. Batthyány tevékenysége azonban nem aratott osztatlan tetszést: erőskezű vezetőként beleszólt az egyes várak ügyeibe, amit a kapitányok nemtetszéssel fogadtak (ennek dokumentumait függelékben közli a szerző).

Tarkó Ilona soron következő tanulmánya a Batthyány-korabeli rabtartás egyébként aránylag jól feldolgozott területének egy kevésbé ismert, de fontos részmájával, a sarcalku folyamatával kapcsolatban bővíti eddigi ismereteinket: a Batthyány-levéltár török vonatkozású iratai alapján megvizsgálja, hogyan zajlott az alkudozás a rabok sarca körül, mennyi idő után sikerült megállapodni, és hogy a vételár hányszorosa volt a kivetett, illetve a ténylegesen kifizetett sarc.

Szalai Vera Batthyány Ádámot mint földesurat mutatja be, ami szerencsés témának ígérkezik, hiszen döntően marxista szemléletű szakirodalom született róla. A cikk a

szőlőművelésre fókuszál: erősen válogatott szakirodalmi bevezető után ismerteti Batthyány egy, a témához kapcsolódó instrukcióját.

Benda Borbála soron következő tanulmánya Batthyány baráti körét rekonstruálja. Erre kiváló forrás a két főúri familiáris, Szili István és Jobbágy Jeremiás 1640-ben lezajlott esküvője alkalmából készült vendéglista, mivel ezekre az eseményekre – kevésbé hivatalos jellegűknél fogva – a főúr elsősorban a barátait hívta meg. A forrás eredményeit összeveti Batthyány itineráriumának adataival. A főúr széles baráti körébe való bekerülésnél a személyes szimpátia mellett szempont volt a hasonló politikai meggyőződés (Esterházy Miklós nádor és politikai köre), a közös katonai szerepvállalás és a birtokok közelsége is.

Kas Géza – mintegy Benda Borbála tanulmányának egyik szálát kiemelve – Batthyány Ádám és Széchenyi György kapcsolatát vizsgálja meg levelezésük tükrében. Válogatott szakirodalom alapján bemutatja rövid életrajzukat, és hogy hogyan kerültek kapcsolatba. Ezután részletesen bemutatja levelezésüket, amelynek három központi témája a törökök dúlásai, a dézsmaügylek és a törökellenes védelmi intézkedések. A szerző a levelekből gyakran talán túlságosan hosszan idéz, ugyanakkor többet tudunk meg ezekből az idézetekből az aktuális helyi eseményekről, mint a két főúr kapcsolatáról. Evidens dolgokat is megjegyzetel (pl. Szalavárott = Zalavárott, giőri = győri), amelyeket a korszak bármely kutatója magyarázat nélkül is képes értelmezni. A két főúr kapcsolatának baráti jellegét az is mutatja, hogy Széchenyi gyakran küldött ajándékokat Batthyánynak, és hogy ő mondta a végvári kapitány felesége, Formentini Auróra egyik temetési beszédét, majd Batthyányét is.

A tanulmánykötet negyedik, utolsó nagyobb tematikus egysége Batthyány Ádám udvartartását és környezetét mutatja be. A nyitó tanulmányban Koltai András páratlanul sokszínű forrásanyag alapján tárja az olvasó elé Németújvár vár és az alatta elnyúló város látképét: felhasználja a korabeli leírásokat, képi ábrázolásokat, leltárakat és osztálytáblákat, valamint a házösszeírásokat is. Mindezek alapján sikerült rekonstruálnia a vár és a város képének alakulását a kora újkorban, a vár helyiségeinek elhelyezkedését, sőt, olykor még berendezésüket is. A függelékben példaértékű pontossággal adja közre a témával kapcsolatos fontosabb forrásokat.

Király Péter az udvari élet egy másik aspektusát mutatja be imponálóan gazdag forrásanyag és szakirodalom alapján: három főúr, köztük Batthyány Ádám udvarának zenei életéről kapunk áttekintést. Esterházy Pál, Nádasdy III. Ferenc és Batthyány udvarának közös vonása, hogy mindhárman saját zenekart foglalkoztattak, a muzsika része volt a mindennapjaiknak. A rendelkezésre álló forrásanyag a zenekarok összetételének és ennek a zenei ízlés alakulásával párhuzamos változásainak vizsgálatára is kitűnő lehetőséget biztosít. Bár teljes zenészi életpályák felvázolására a források nem adnak lehetőséget, tudjuk, hogy a bécsi muzsikusok jelenléte számottevő volt a főúri udvarokban. Az arisztokraták zenészképzéssel is foglalkoztak, hogy biztosítsák zenekaraik utánpótlását, és fiaikat is tanították muzsikálni.

A források ritkán adnak lehetőséget a koraújkori dallamvilág rekonstruálására, ezért különösen értékes a Medgyes S. Norbert tanulmányában bemutatásra kerülő *Perenyei kéziratok énekeskönyv*, amelynek forrásai a középkori kódexek zenei világáig mennek vissza. A szerző igen alapos tanulmányában a XVII. századi népekekből közöl egy válogatást. Az énekek dallammal együtt kerültek közlésre, Medgyes azonban ezen kívül – példamutató alaposággal – a szövegek feltételezhető eredetét is közli, és felhívja a figyelmet a perenyei kötetben eszközölt – akár dallam-, akár szövegbeli – változtatásokra, helyi változatokra, és ismerteti a szóban forgó énekek jelentőségét is.

Nagy-Tóth Mária Jakob Klainról, Batthyány I. Ádám patikusáról ír cikkében Klain tizenöt ránk maradt levele, Batthyány Ádám Iványi Béla által kiadott konvenciók könyve és prebendás könyve tükrében. A forrásokból ugyan nem bontakozik ki a patikus pályájának képe, csupán alkalmazásának valószínűsíthető időtartamáról és fizetségének változásáról nyerhetünk adatokat, viszont annál többet tudunk meg az udvarban élők, különösen a török rabok egészségi állapotáról és kezelésükről. A függelékben megtaláljuk Klain járandóságának változását és egy levelét, a vízégető és fűszedő asszonyok járandóságának alakulását, továbbá számos ábrát a vízégető kemencékről.

Maczák Ibolya Batthyány Ádám felesége, Formentini Auróra Katalin temetése alkalmából elhangzott öt beszédet elemzi, különös tekintettel az aurora = hajnal metaforára. A szóképet több prédikátor is felhasználta, mert Auróra felkelő napként (aurora consurgens) ragyogta be környezetét példamutató életével. Bár mind az öt szónok beépítette beszédébe a metaforát, de az elhunyt asszony életének, egyéniségének különböző aspektusait mutatják be általa (a társasági életben és feleségként betöltött szerepe, az idegenből jött asszony).

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a kötet rendkívül sokoldalúan mutatja be Batthyány I. Ádám személyiségét és környezetét, és számos kiváló tanulmánnyal gazdagítja az utóbbi években örömteli módon fejlődő Batthyány-kutatást. Bár – mint a sokszerzős munkáknál oly gyakran – itt is elkerülhetetlennek bizonyult, hogy egy-egy kevésbé kiváló tanulmány is helyt kapjon a kötetben, a kiadvány maga mindenképpen hozzájárul Batthyány Ádámról és udvaráról szerzett ismereteink gyarapodásához.